

De henrettede mytterister på Østre Kirkegård i Sønderborg

Af Henrik Skov Kristensen

Leder af Frøslevlejrens Museum

Danmark var et af de europæiske lande, som blev mindst berørt af den 2. Verdenskrigs militære konfrontationer. Ikke desto mindre er flere tusinde faldne soldater, allierede som tyske, begravet på kirkegårde i Danmark. For så vidt angår de allierede drejer det sig altovervejende om britiske, australske, new zealandske, canadiske, polske, norske og amerikanske flyvere, som blev skudt ned af det tyske luftforsvar over dansk jord eller danske farvande i forbindelse med togter til Danmark og Tyskland. Omtrent 1.200 flyvere fra Royal Air Force, Royal Australian Air Force, Royal Canadian Air Force og United States Army Air Force er begravet på ca. 110 danske kirkegårde, heraf ca. halvdelen på de såkaldte 'centralkirkegårde', som tyskerne tog i anvendelse under krigen: Frederikshavn (62), Lemvig (42), Esbjerg (272), Aabenraa (144) og Svinø (62). Sidstnævnte blev især anvendt til begravelse af amerikanske flyvere.¹

Omtrent 10.250 tyske soldater blev begravet i dansk jord. Det drejede sig hovedsageligt om sårede, der var blevet evakueret fra fronten til Danmark for at blive plejet, men hvis liv under de givne omstændigheder ikke stod til at redde. Ikke mindst mod slutningen af krigen, hvor Tyskland var presset på alle fronter, ankom mange sårede tyske soldater til værne-magtens lazaretter i Danmark. Oprindeligt fordelte de begravede tyske soldater sig på i alt 475 kirkegårde, men efter en tysk-dansk aftale af den 3. oktober 1962 blev de omkomne soldater af *Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge* flyttet over på 34 fællesgravlunde sammen med de ca. 15.000 omkomne tyske civilflygtninge. Denne tyske organisation står også i Danmark for plejen af de tyske grave – i samarbejde med de relevante myndigheder. På samme måde fører *Commonwealth War Graves Commission* tilsyn med de grave i Danmark, hvor personel fra det britiske statssamfund hviler.²

De karakteristiske og ordknappe gravsten, som henholdsvis

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge og *Commonwealth War Graves Commission* har sat over de døde, har altid stemt mig til dvælen og eftertanke. Det gælder især syv grave på Østre Kirkegård i Sønderborg i tilknytning til Christianskirken, min egen sognekirke. De syv grave er et memento på krigens meningsløshed og brutalitet, og historien bag dem har da også inspireret den kendte tyske forfatter Siegfried Lenz til at skrive novellen *Kriegsende* (1984), som også siden blev filmatiseret.

Den 5. maj 1945 om aftenen, dvs. et døgn *efter* at Tyskland havde kapituleret i Danmark, Nordvesttyskland og Holland, blev 11 tyske marinesoldater henrettet på fordækket af et tysk marineskib i Møllebugten ved Sønderborg. Kort forinden havde en tysk militærdomstol i Sønderborg afsagt dødsdom over dem for mytteri.³

Den dramatiske og groteske begivenhed tog sin begyndelse den 4. maj om formiddagen. Ved den tyske marinestation i Sønderborg (Sønderborg Kaserne) lå en tysk ministryger, M 612, der var blevet udstyret og bemanded så sent som i april 1945. Mandskabet, som overvejende var ungt og uerfarent, bestod af 98 mand samt officerer. Oberleutnant zur See Dieter Kropp havde kommandoen over M 612, som var ankommet fra Rostock til Sønderborg den 3. maj. Den 4. maj lod Kropp mandskabet træde an og meddelte, at ministrygeren skulle deltage i evakueringen af tyske tropper fra Kurland (nuværende vestlige Letland), som var ved at blive omringet af fremrykkende sovjetrussiske tropper. Mens M 612 blev klargjort til afsejling, kom en anden ministryger, M 601, og lagde til ved siden af. Chefen herfra gik ombord på M 612 og frarådede at sejle til Kurland med argumenter som: "Der Krieg ist zu Ende, die Aktion Kurland sei jetzt quatsch (tåbelig)". Samtidig havde mandskabet på de to ministrygere kontakt med hinanden.

Oberleutnant Kropp var imidlertid ikke til sinds at opgive turen til Kurland, men der var ikke brændstof nok i Sønderborg til den lange tur over Østersøen. Derfor besluttede han at sejle til Fredericia og tanke. At moralen blandt hans mandskab var lav, var han fuldstændig klar over, og en enkelt mariner, som han anså for direkte upålidelig, blev sat i land, før ministrygeren om eftermiddagen den 4. maj afgik mod Fredericia, som man ankom til hen under aften. Formentlig for at undgå deserteringer i løbet af natten ankrede Kropp op ved yderhavnen og gik først til kaj den følgende morgen,

Obergefreiter (overkonstabel) Gustav Ritz, født 1922, dømt for mytteri og henrettet ved Sønderborg den 5. maj 1945. Ritz stammede fra Milaschew i Polen, men var af tysk afstamning og havde som 'folketykker' erhvervet tysk statsborgerskab i 1940. Foto: 'Als og Sundeved 1940-45'.

dvs. den 5. maj. På ministrygerens radio havde man i løbet af aftenen den 4. maj opfanget meddelelsen om, at Tyskland havde kapitulert i området gældende fra den 5. maj om morgenen kl. 8. Kapitulationen omfattede tyske skibe i havn, men ikke i søen, og kapitulationen gjaldt udelukkende overfor de britiske styrker, ikke de russiske. Der var med andre ord tale om en *del*kapitulation, dvs. der blev kæmpet videre på andre fronter. Delkapitulationen kompliceredes af, at der ikke var britiske styrker i området, som man kunne overgive sig til. De tyske styrker i Danmark var altså stadig under tysk militær kommando og med strenge ordrer om ikke at overgive sig til den danske modstandsbevægelse.⁴

Gravstenene over de henvendte. Machinenmaat (matros) Heinrich Glasmacher var tilsyneladende initiativtager til mytteriet, der i efterkrigstidens DDR blev udlagt som en politisk-revolutionær handling. Derfor blev tre landgangsfartøjer i DDRs Volksmarine opkaldt efter tre af mytteristerne, som kom fra det østlige Tyskland, nemlig "Gerhard Prenzler", "Rolf Peters" og "Heinz Wilkowski". Foto: Hans Mikkelsen.

Blandt mandskabet opstod der nu diskussion om, hvordan man skulle forholde sig, hvis chefen insisterede på at sejle over den stærkt minerede Østersø til Kurland. Nogle henvendte sig direkte til Kropp og foreholdt ham det håbløse i den planlagte aktion. Kropp afslog dog at opgive og beholdt sig til, at han ikke havde modtaget meddelelse om kapitulation fra sine foresatte. Da han heller ikke søgte forbindelse med krigsmarine-hovedkvarteret for at få nærmere ordrer, synes marinerne at være nået til den slutning, at det var håbløst at ændre på chefens indstilling. Derfor satte mandskabet, som havde skaffet sig våben fra fartøjets depot, Kropp og fem andre officerer under arrest i deres kvarterer.

Herefter drøftede mandskabet det videre forløb. Nogle mente, det ville være fornuftigst at blive i Fredericia og overgive sig til britiske tropper, når de ankom. Men flertallet gik ind for at sejle 'hjem', dvs. til Kiel eller Flensborg, hvor mandskabet regnede med at kunne afmønstre, da krigen nu var forbi (hvilket den jo i realiteten først var den 8. maj 1945). En navigationskyndig mariner overtog kommandoen og gik på broen.

På turen ned gennem Lillebælt blev M 612 prajet af en tysk hurtigbåd, 'Hermann von Wissmann', da man her fra havde bemærket, at der på broen ikke stod en officer, men en bevæbnet marinesoldat. Mytteriet blev afsløret, og M 612 beordret til at gå ind til Sønderborg, hvor en svært bevæbnet marinekommando gik om bord og arresterede hele mandskabet.

Der blev indledt forhør, og efter få timer forelå hele forløbet klarlagt. Tyve mand, som man anså for at have været hovedansvarlige, blev udtaget, og der blev nedsat en krigsret ombord på ministrygeren under ledelse af Marine-Oberstabsrichter Berns. Dommene faldt efter korte forhandlinger: 11 blev dødsdømt, fire fik tre års tugthus, og fem blev frifundet.

Christianskirken i Sønderborg set fra bagsiden, dvs. fra Østre Kirkegård. Kirken er bygget i flere etaper. Første etape stod færdig i 1957. I 1973 blev den udvidet med et tværskib i gotisk stil. Et oprindeligt planlagt tårn er aldrig blevet bygget. Kirken er tegnet af Kaare Klint, søn af Grundtvigkirkens arkitekt P.V. Jensen Klint. Den har da også umiskendelige stiltræk fælles med Grundtvigskirken og andre kirker tegnet af de to arkitekter. Kaare Klint nåede ikke at se første etape af byggeriet færdigt, idet han døde i 1954. Byggeriet blev færdiggjort af hans søn Esben Klint. Han stod også for udvidelsen af kirken, men døde inden byggeriet var kommet i gang. Derfor blev det er lokal arkitekt, Mogens Meyling, som gjorde kirken færdig, som den står nu.

Foto: Hans Mikkelsen.

Endnu samme aften, den 5. maj kl. 23.15, sejlede M 612 ud til Møllebugten lidt nord for Sønderborg. Kl. 23.25 fik mandskabet ordre til at træde an på dækket, hvor de var under skarp bevogtning af en kommando. Mandskabet på M 612 skulle nu overvære eksekutionerne af deres 11 kammerater, og de fire, der havde fået en fængselsdom, skulle bistå med udførelsen heraf. De tyske skibschefer i Sønderborg havde forgæves opfordret deres mandskab til at melde sig som frivillige til henrettelsespelotonen. Det var derfor tvangsudskrevne, som skulle udføre det makabre arbejde. Fordækket på M 612 blev oplyst af projektører, og de dødsdømte blev to ad gangen hentet frem fra deres kvarter og skudt med maskinpistolsalver. De fire fængselsdømte fik ordre om at binde reb med jernklodser til fødderne af de henrettede, hvorpå de blev kastet overbord. Derpå skulle de spule dækket for blod, så eksekutionen kunne fortsætte, og de næste to hentes frem. Alt imens dette skete, var sønderborgerne gået til ro efter at have fejret den første befrielsesdag.

Ligene af de henrettede marinesoldater begyndte at drive i land langs Allsund i sommeren 1945. Den 1. juni blev det første lig fundet i Møllebugten, og ved ligsynet kunne det konstateres, at den uidentificerede marinesoldat var død som følge af skud eller drukning. Den følgende dag blev der fundet endnu et lig ved Arnkilsbro, og den 4. juni et tredje i Møllebugten. De tre døde blev begravet den 5. juni 1945 på kirkegården ved Mariekirke.

Den 8. og den 9. juni blev to soldater, som blev fundet de følgende dage ved Kær Vig og Kær Vestermark, også begravet på kirkegården ved Mariekirke. Allerede nu syntes pastor

Jørgensen, som var sognepræst for den tyske del af menigheden i Sønderborg, at have fået en mistanke, for om dødsårsagen anfører han i kirkebogen: "Henrettelse?".

Endnu to af de henrettede drev i land hen på efteråret 1945. På dette tidspunkt var det ved at stå klart, hvad der var sket, og sognepræsten angiver kort og lakonisk om dødsårsagen. "Drab ved skydning". De sidste fire af de 11 henrettede er aldrig blevet fundet. Når de 7 henrettede tyske marinesoldater nu er gravsat på (den nye) Sønderborg Østre Kirkegård ved Christianskirken, skal det sikkert ses i sammenhæng med ovennævnte etablering af 34 tyske fællesgravlunde.

Skulle De, kære læser, komme på Sønderborgkanten, så aflæg gravlunden et besøg. Der er intet mindesmærke over de 11 henrettede mytterister, skønt det lejlighedsvist er blevet diskuteret at etablere et sådant. Ej heller er der en særskilt informationstavle. Men navnene på gravene nr. 52-53, 56, 57-58, 74 og 75-76 bærer på en lille tragedie i randen af den store.

Litteratur

Bjørnvad, Anders, *Faldne allierede flyvere 1939-1945*, Odense 1978.

John V. Jensen, "Versöhnung über den Gräbern. Krigskirkegårde fra Anden Verdenskrig i Danmark", *Kirkegårdskultur* 2011-12, 60-77.

Kristensen, Henrik Skov og Inge Adriansen, *Als og Sundeved 1940-1945* (2. udg.), Sønderborg 2005.

Kristensen, Henrik Skov, Claus Kofoed og Frank Weber, *Bomber over Danmark. Vestallierede luftangreb i Danmark under 2. verdenskrig*, Kbh. 2012.

Noter

- 1 Anders Bjørnvad 1978 passim. For de allierede luftoperationer over Danmark under den 2. Verdenskrig, se Henrik Skov Kristensen m.fl. 2012.
- 2 Flere hjemmesider informerer om de tyske soldater- og flygtningegrave i Danmark og det arbejde, som Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge udfører, f.eks. www.volksbund.de/presse/volksbund.html, www.volksbund.de/kriegsgraberstaetten.html. Se endvidere artiklen på Wikipedia om Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge og John V. Jensen 2011-12, 60-77.
- 3 Henrik Skov Kristensen og Inge Adriansen 2005, 268-271. Hændelsesforløbet vedr. mytteriet og henrettelserne er her beskrevet i detaljer.
- 4 Om de specielle kapitulationsbestemmelser i Danmark og ikke mindst implikationerne heraf, se Henrik Skov Kristensen og Inge Adriansen 2005, 219-255.

Den tyske gravlund på Østre Kirkegård, som ligger i direkte tilknytning til den almindelige kirkegård. Gravstenene er de karakteristiske sten, som er sat af Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge.
Foto: Hans Mikkelsen.

Fællessten for de begravede i den tyske gravlund.
Foto: Hans Mikkelsen.